

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Унгурян Наталі Василівни «Соціально-психологічні особливості проявів когнітивного дисонансу у професійній діяльності медичних працівників», представлене на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук із спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Стрімкі зміни в суспільстві спонукають сучасного професіонала до постійного самовдосконалення, а нестійкість соціальних норм створює розмиті орієнтири для становлення особистої та професійної ідентичності. Серед різноманіття форм ідентичності особливе значення мають професійні орієнтири, які лежать в основі самоідентифікації фахівців. Притаманна суперечність між прагненням відповідати соціальним вимогам, зокрема професійним, та бажанням зберегти власну унікальність зумовлює виникнення внутрішніх конфліктів. Як наслідок, ці конфлікти призводять до криз особистісного розвитку, які посилюються нестабільними зовнішніми орієнтирами.

Дослідження системних механізмів професійних криз, що зумовлюють виникнення когнітивного дисонансу (факторів, характеристик діяльності, середовища та ресурсів), відкриє шлях до формулювання універсальних правил та створення персоналізованих стратегій психологічної підтримки фахівців у періоди професійних колізій. Це один з ключових аргументів, що обґрунтовує потребу у розробці загально-психологічних постулатів впливу когнітивного дисонансу на професійну діяльність фахівців, котрі працюють в умовах хронічного стресу, насамперед, медичних працівників. Вивчення когнітивного дисонансу в професійній діяльності медичного працівника надасть можливість з'ясувати природу внутрішніх конфліктів у фахівців-медиків, які працюють в умовах постійного професійного навантаження. Тому звернення авторки до проблеми визначення соціально-психологічних особливостей проявів

когнітивного дисонансу у професійній діяльності медичних працівників заслуговує на схвальну оцінку.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках комплексних науково-дослідних тем кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля «Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства».

Проведене Унгурян Н.В. дослідження має вагому наукову новизну й теоретичне значення. У роботі вперше зміст та специфіку професійної діяльності медичних працівників (її морфологічний, аксіологічний, праксеологічний та онтологічний аспекти) розглянуто крізь соціально-психологічні особливості проявів, впливу та наслідків у ній когнітивного дисонансу. Дисертанткою визначено соціально-психологічні особливості проявів когнітивного дисонансу в професійній діяльності медичних працівників на різних етапах їх професіогенезу та проведено диференціацію вибірки за продуктивністю подолання його негативних проявів, з урахуванням взаємодії особистісних рис та когнітивно-стильових характеристик, а також виявлено взаємозв'язок між застосуванням продуктивних копінг-стратегій у процесі подолання негативних проявів когнітивного дисонансу та стійкістю до стресу медичних працівників, їх ціннісним ставленням до життя (на противагу непродуктивним копінг-стратегіям, що корелюють з професійним стресом, емоційним вигоранням та мають негативний вплив на подолання проявів когнітивного дисонансу, провокуючи внутрішню конфліктність та професійне вигорання медичних працівників загалом).

Авторкою розроблено та доведено ефективність комплексної соціально-психологічної програми формування конфліктологічної культури медичних працівників з метою подолання негативних проявів когнітивного дисонансу в їх професійній діяльності, реалізованої з позицій суб'єктно-діяльнісного, індивідуально-орієнтованого, когнітивного, середовищного підходів, із

здіянням соціально-психологічних технологій особистісної та міжособистісної спрямованості, а також активних соціально-психологічних методів навчання та допомоги.

Дисертаційне дослідження Унгурян Н.В. відрізняє практичне спрямування, яке полягає у можливості застосування методичного інструментарію для вивчення соціально-психологічних проявів когнітивного дисонансу у професійній діяльності медичних працівників; у створенні та апробації комплексної соціально-психологічної програми формування конфліктологічної культури медичних працівників з метою подолання проявів когнітивного дисонансу у їх професійній діяльності. Отримані дисертанткою дані, разом із задіяними психодіагностичними методиками, засобами корекції та активними соціально-психологічними методами навчання та допомоги, можуть знайти застосування на різних етапах професіогенезу фахівців медичної галузі задля системної інтеграції особистості, емоційної саморегуляції, соціальної адаптації та ефективної професійної взаємодії, а також розширення проактивних поведінкових стратегій.

У першому розділі *«Теоретико-методологічний аналіз проблеми когнітивного дисонансу у професійній діяльності медичних працівників»* висвітлюється різноманітність підвалин та способів ставлення до фахової діяльності зазначеного профілю в цілому, і внутрішніх суперечностей медичних працівників зокрема, вказується на нестачу розуміння сутності, механізмів та правил конфліктів, когнітивного дисонансу як загальноприйнятого явища та потреби подальшого просування в цій царині. Відповідно, на часі розв'язання питання виявлення загальних закономірностей формування особистості фахівця-медика в умовах когнітивного дисонансу; психологічного сенсу, походження та результатів когнітивного дисонансу у професійній діяльності медичних працівників.

Авторкою завважується щодо об'єктивної наявності розбіжностей в сучасних методологічних підходах до тлумачення сутності та стратегій внутрішніх конфліктів, когнітивного дисонансу особистості. Зокрема, суб'єктна парадигма вступає в протиріччя з концепціями соціалізації та адаптації.

Екзистенційна та гуманістична парадигми також демонструють розбіжності щодо детермінації розвитку особистості фахівця у стані когнітивного дисонансу, що ускладнює дискусію щодо заявленої проблематики.

Як зазначає дослідниця, психологічні теорії розвитку подолали еволюцію від переконань у преформації до визнання неповторності та унікальності кожної особистості; від уявлень про лінійність розвитку до розуміння його стадійності; від теорій рекапітуляції до діалектичного бачення; від вузького погляду на розвиток як на особистісне зростання до врахування ролі революційних та регресивних процесів, підкреслюючи загальність діалектичного принципу та складність у розумінні джерел, рушійних сил та закономірностей формування особистості.

Загальна стратегія дослідження передбачала виокремлення тих тенденцій розвитку загальнонаукового та загально-психологічного знання, що дозволили авторці належно обґрунтувати значення безперервності й спадкоємності розвитку особистості фахівця-медика. Варто визнати, що проблема дослідження розвитку особистості фахівця зберігає свою актуальність упродовж тривалого періоду, залишаючись дискусійною та викликаючи низку труднощів на різних рівнях вирішення: методологічному, конкретно-теоретичному та, власне, методичному. Це зумовлює потребу виходу за межі певних класичних парадигм під час визначення основних стратегій дослідження.

Акцент на таких важливих аспектах, як безперервність та спадкоємність розвитку особистості фахівця-медика, нерівномірний і гетерохронний характер, психологічні принципи, ключова роль особистості та оточення, вплив культури та професійного середовища на особливості розвитку впродовж усього життя, дозволяють стверджувати про багатогранність та результативність дослідження Унгурян Н.В.

На нашу думку, найбільшої уваги заслуговують ті підходи, які поєднують розуміння значення професійної діяльності, специфіки формування особистих смислів та життєвих прагнень людини, а також професійно-життєвого шляху, ролі самоаналізу у процесах зростання, самовдосконалення та творчої

потужності розвитку, які задіяні авторкою. Діалектичне осмислення психічного розвитку як взаємодії перехідних процесів, рефлексії та безпосереднього розвитку, що ґрунтується на визнанні безперервного характеру онтогенетичних змін, періодичної зміни стабільних та критичних етапів, що може слугувати основою для концепції розвитку особистості професіонала, також заслуговує на увагу і схвалення.

Вихідним пунктом дослідження когнітивного дисонансу у професійному поступі та роботі особистості стали концепції: про постійність психічного розвитку впродовж всього індивідуального розвитку; про існування загальних психологічних закономірностей та якісних відмінностей етапів професіоналізації у формуванні професіонала. Визнання якісних відмінностей між етапами зумовило потребу у постановці питань щодо причин цих якісних змін, умов, варіантів та шляхів переходу від одного етапу до іншого, якісно нового. Визначення загально-психологічних трансформацій особистості професіонала поставило також питання про способи збереження індивідуальності й самоідентифікації в процесі безперервного процесу професіоналізації медичного працівника.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження соціально-психологічних особливостей проявів когнітивного дисонансу у професійній діяльності медичних працівників»* Унгурян Н.В. розкриває зміст та структуру професійної діяльності медичного працівника у взаємозв'язку з етапами професійного розвитку та зазначає, що важливу роль у цьому процесі відіграє стан когнітивного дисонансу. Авторка наголошує, що професійна діяльність медичних працівників має унікальні характеристики, які значуще відображають сутність, зміст та особливості професії медичного працівника та підкреслює, що професіоналізм медичного працівника є сукупністю психічних і особистісних змін, які формуються під час професійної діяльності та забезпечують ефективне вирішення складних професійних задач.

Крім того, дослідниця конкретизує ключові поведінкові моделі (ті, що призводять до позитивного результату, і ті, що не дають можливості щодо його досягнення) медичних працівників у процесі подолання когнітивного

дисонансу, враховуючи комбінацію особистісно-психологічних та когнітивно-стильових рис. Так, екстраверсія у поєднанні з високою здатністю до концептуальної диференціації, а також інтроверсія з низькою здатністю до концептуальної недиференціації, як показало дослідження, корелюють з «успішними моделями». Водночас, екстраверсія в комбінації із залежністю від групи та «не диференційованістю» когнітивного стилю, як і інтроверсія у поєднанні з низьким рівнем тривожності та чутливості, тенденцією до категоричних суджень та рішень, а також із «диференційованістю» когнітивного стилю, демонструють взаємозв'язок з «неуспішними моделями». Встановлено взаємозв'язок між застосуванням «неуспішних» копінг-механізмів у процесі подолання когнітивного дисонансу та дезадаптацією, професійним стресом, емоційним вигоранням, а також, навпаки, «успішних» копінг-механізмів та стійкістю до стресу, ціннісним сприйняттям життя. Виявлено, що на відміну від «успішних», «неуспішні» копінг-стратегії мають негативний вплив на подолання когнітивного дисонансу, провокуючи кризові стани та професійне вигорання медичних працівників.

У третьому розділі *«Соціально-психологічні засади подолання негативних проявів когнітивного дисонансу в професійній діяльності медичних працівників»* Унгурян Н.В. апробувала теоретичну модель конфліктологічної культури медичного працівника, особливість якої полягає у розумінні власних копінг-стратегій, самостійному визначенні психологічного стану, самоконтролі та створенні позитивних моделей подолання когнітивного дисонансу, усуненні внутрішніх конфліктів для подальшого особистого і професійного розвитку та самореалізації. Згідно з цим дисертанткою теоретично обґрунтовано, розроблено та впроваджено комплекс психокорекційних методів, націлених на становлення конфліктологічної культури медичних працівників.

Теоретичні та практичні дослідження надали дисертантці змогу визначити роль когнітивного дисонансу у професійній діяльності медичних працівників з різним стажем професійної діяльності, що тісно переплітається з їхнім ставленням до професії, до себе та навколишнього світу. Розглядаючи цю комплексну проблему, авторка окреслює соціально-психологічні чинники

когнітивного дисонансу, що включає різноманітні аспекти, як-от: становлення ціннісних орієнтувань, спрямування суспільних цілей та інтересів на подолання духовної кризи суспільства, включаючи професійне співтовариство.

Загалом, варто підкреслити ретельно сплановане втілення Унгурян Н.В. експериментального дослідження, яке проявляється у виваженому виборі експериментальної схеми, відповідності підбраного стандартизованого психодіагностичного інструментарію, що всебічно охоплюють релевантні ключові психологічні поняття та взаємозв'язки між ними, закладені в суті гіпотез.

За підсумками теоретичного аналізу й емпіричного дослідження вказаної проблематики, виникає потреба в аргументованому твердженні авторка підкреслює важливість формування ціннісного орієнтування у майбутніх фахівців-медиків, медичних працівників, щодо їхньої професійної діяльності. Відзначається й необхідність забезпечення психопрофілактики негативного впливу когнітивного дисонансу на професійну діяльність медичних працівників. Особливий акцент дослідниця робить на психологічному супроводі у процесі формування конфліктологічної культури медичного працівника, що починається вже на етапі фахової підготовки у закладі вищої освіти.

В цілому варто відмітити логічну стрункість, обґрунтованість представленого дисертаційного дослідження, а також відповідність наукового апарату встановленим стандартам. Робота Унгурян Н.В. характеризується чітким визначенням об'єкту, предмету та поставлених завдань, що сприяло перевірці гіпотез та досягненню поставленої мети.

Висновки та отримані результати дослідження базуються на переконливому кількісному та якісному аналізі широкого кола опрацьованого теоретичного та емпіричного матеріалу. Обробка емпіричних даних здійснювалась дисертанткою з використанням відповідних методів математичної статистики, зокрема, процедур кореляційного, факторного та кластерного аналізу.

Відмічаємо широке представлення результатів наукового дослідження у фахових статтях авторки та представлення ключових ідей на наукових заходах.

Зміст автореферату цілком відповідає основним аспектам дисертаційного дослідження. У роботі не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Унгурян Н.В., вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та пропозиції.

1. У процесі з'ясування сутності поняття «ціннісне ставлення до життя», окрім теоретико-аналітичного дослідження питання, було б доцільно провести соціально-психологічний аналіз, базуючись на даних анкет про ставлення різних груп медичних працівників, включаючи студентів, до цінностей. Важливо було б з'ясувати, чи сприймається професійна діяльність як цінність, і яким чином ціннісне ставлення до життя корелює з професійною діяльністю медичного працівника.

2. У межах теоретичного розгляду питання дисертантка ґрунтовно зосереджується на понятті «когнітивний дисонанс», водночас чіткого розмежування з поняттям «когнітивний конфлікт» не запропоновано. Відтак необхідним є висвітлення психологічних основ та змісту ключової відмінності між ними.

3. У контексті представлення моделі дискретно-часових ланцюгів (Дж. Кемені, Дж. Снелл), авторка не чітко описує цілі використання згаданої математичної техніки і не подає повною мірою результати цього цікавого експерименту.

4. В емпіричній складовій дисертаційного дослідження зосереджено увагу на висвітленні прояву механізмів психологічного захисту у представників різних категорій медичних працівників. Попри це, бракує конкретизації щодо взаємозв'язку цих механізмів із когнітивним дисонансом. Потребує пояснення як саме специфіка механізмів психологічного захисту впливає на переживання когнітивного дисонансу у професійній діяльності медичних працівників.

Загалом, висловлені зауваження та пропозиції не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Унгурян Н.В. як цілісного, завершеного наукового доробку.

На підставі вищезазначеного можна констатувати, що дисертаційне дослідження «Соціально-психологічні особливості проявів когнітивного дисонансу у професійній діяльності медичних працівників» повністю відповідає всім вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» із змінами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року та вимогам МОН України, які висуваються до підготовки кандидатської дисертації, а його авторка, Унгурян Наталя Василівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

**доктор психологічних наук, професор,
професорка кафедри психології та соціальної роботи
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка**

Є.В. Гейко

*Проректор з наукової роботи
ЦДУ ім. В. Винниченка*

Л.В. Крюк